

KOLONIYALAR VA TURMALARDA JAZONI O‘TASH TARTIBI

Qurbonov Dadabek Farhod o‘g‘li

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti
jinoyat huquqi va fuqarolik protsessi kafedrası talabasi

Ilmiy rahbar: Irnazarov Shuxrat Najmetdinovich

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti
jinoyat huquqi va fuqarolik protsessi kafedrası
jinoyat ijroiya huquqi fan o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi koloniyalari va turmalarida jazoni o‘tash tartibi, mahkumlarning yashash sharoitlari, mehnat faoliyati, ta‘lim olish huquqi, uchrashuvlar va telefon orqali muloqot qilish tartibi tahlil qilinadi. Mazkur muassasalarda mahkumlarning jamiyatga moslashuvini ta‘minlash, intizomni saqlash va rag‘batlantirish mexanizmlari, shuningdek, jazoni ijro etish jarayonida inson huquqlarini ta‘minlash masalalari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada mahkumlar uchun “shaxsiy rivojlanish dasturlari (soft skills)”ni joriy etish orqali ularning jamiyatga qayta moslashuvi va qayta jinoyatchilikning oldini olish imkoniyatlari taklif qilinadi.

Kalit so‘zlar: Jazoni ijro etish; manzil-koloniya; umumiy, qattiq va maxsus tartibli koloniyalar; turma; mahkum yashash sharoiti; mehnat va ta‘lim; rag‘batlantirish va intizom; soft skills / shaxsiy rivojlanish.

Kirish

Ozodlikdan mahrum qilish jazosi jinoyat sodir etgan shaxsni jamiyatdan vaqtincha ajratish orqali uni tuzatish, qayta tarbiyalash va kelgusida qonunlarga rioya etuvchi shaxs sifatida jamiyatga qaytarishga qaratilgan jazo turidir. Jazoni o‘tash jarayoni nafaqat erkinlikni cheklash, balki mahkumning yashash sharoitlari, kundalik hayoti, mehnati, ta‘lim olishi, sog‘lig‘ini saqlash hamda tashqi dunyo bilan aloqalarini tartibga soluvchi murakkab huquqiy tizimni o‘z ichiga oladi.

O‘zbekiston Respublikasida koloniyalar va turmalarda jazoni o‘tash tartibi **Jinoyat-ijroiya kodeksi**, ichki idoraviy normativ hujjatlar hamda xalqaro standartlar asosida amalga oshiriladi. Jazoni o‘tash tartibi muassasaning rejimiga qarab farqlanadi va bu mahkumlarning huquq hamda majburiyatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

1. Jazoni o‘tash tartibining umumiy mazmuni

Jazoni o‘tash tartibi deganda mahkumning:

- qaysi turdagi muassasada saqlanishi;
- qanday yashash sharoitiga ega bo‘lishi;
- kundalik kun tartibi;
- mehnat va ta’lim jarayonida ishtiroki;
- tibbiy xizmatdan foydalanishi;
- telefon qo‘ng‘iroqlari, uchrashuvlar va posilkalar orqali tashqi dunyo bilan aloqasi;
- rag‘batlantirish va intizomiy jazolar tizimi tushuniladi.

Rejim qanchalik yengil bo‘lsa, mahkumning huquqlari shunchalik keng, rejim qanchalik qat’iy bo‘lsa, cheklovlar shunchalik ko‘p bo‘ladi.

2. Manzil-koloniyalarda jazoni o‘tash

Jinoyat-ijroiya kodeksining 113-moddasida manzil-koloniyalarda jazoni o‘tash tartibi belgilangan.¹ Manzil-koloniyalar eng yengil rejimdagi jazoni ijro etish muassasalari hisoblanadi.

Manzil-koloniyalarda jazoni quyidagi voyaga yetgan mahkumlar o‘taydi:

- sud hukmiga binoan bevosita manzil-koloniya yuborilgan shaxslar;
- umumiy yoki qattiq tartibli koloniyalardan hamda tarbiya koloniyalaridan sud ajrimi asosida o‘tkazilgan mahkumlar;
- ijtimoiy xavfi katta bo‘lmagan, ehtiyotsizlik yoki qasddan uncha og‘ir bo‘lmagan jinoyatlar uchun jazosi ozodlikdan mahrum qilish bilan almashtirilgan shaxslar.

Shuningdek, tuzalish yo‘liga o‘tgan va belgilangan jazo muddatining kamida ma’lum qismini o‘tagan og‘ir va o‘ta og‘ir jinoyat sodir etgan mahkumlar ham manzil-koloniyalarga o‘tkazilishi mumkin.

¹ O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 113-modda

Biroq o'ta xavfli retsivistlar, umrbod yoki uzoq muddatga ozodlikdan mahrum etilganlar, jazoni o'tash tartibini qo'pol buzgan shaxslar, yuqumli kasalliklarga chalinganlar hamda mehnatga qobiliyatsiz mahkumlar manzil-koloniyalarga o'tkazilmaydi.

Manzil-koloniyalarda mahkumlar soqchisiz, biroq nazorat ostida saqlanadi. Ular kun davomida koloniya hududida erkin harakatlanish, fuqarolik kiyimida yurish, telefon orqali cheklanmagan muloqot qilish, posilka va yo'qlovlar olish huquqiga ega. Shuningdek, oilasi bor va saqlash rejimini buzmagani mahkumlarga alohida yashashga ruxsat berilishi mumkin.

3. Umumiy tartibli koloniyalarda jazoni o'tash

Umumiy tartibli koloniyalarda jazoni o'tash qoidalari JIKning 116–117-moddalarida belgilangan.² Ushbu koloniyalarda:

- sud hukmiga binoan yuborilgan mahkumlar;
- tarbiya koloniyalaridan o'tkazilgan shaxslar;
- manzil-koloniyalardan intizomiy jazo tarzida qaytarilgan mahkumlar;
- og'ir va o'ta og'ir jinoyat uchun birinchi marta hukm qilingan shaxslar jazoni o'taydi.

Umumiy tartibli koloniyalarda mahkumlar umumiy yotoqxonalarda yashaydi hamda belgilangan eng kam ish haqining 70,3 foizigacha bo'lgan summaga oziq-ovqat va zarur buyumlar sotib olish huquqiga ega.

Mahkumlarga yil davomida olti marta qisqa va olti marta uzoq muddatli uchrashuv, o'n ikki marta telefon orqali so'zlashuv hamda posilka va banderollar olish huquqi beriladi.

4. Qattiq tartibli koloniyalarda jazoni o'tash

JIKning 118–119-moddalariga muvofiq, qattiq tartibli koloniyalarda jazoni ijtimoiy xavfliligi yuqori bo'lgan mahkumlar o'taydi.³ Jumladan:

- sud hukmi bilan to'g'ridan-to'g'ri yuborilganlar;
- ilgari ozodlikdan mahrum etilgan va qayta jinoyat sodir etgan shaxslar;

² O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 116-117-moddalari

³ O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 118-119-moddalari

- turmalardan yoki maxsus tartibli koloniyalardan o‘tkazilgan mahkumlar.

Qattiq tartibli koloniyalarda mahkumlar umumiy turar joylarda yashaydi, xarid qilish limiti eng kam ish haqining 52,7 foizigacha cheklangan. Uchrashuvlar, telefon qo‘ng‘iroqlari va posilkalar soni umumiy tartibli koloniyalarga nisbatan kamroq bo‘ladi.

5. Maxsus tartibli koloniyalarda jazoni o‘tash

Maxsus tartibli koloniyalar eng og‘ir rejimdagi jazoni ijro etish muassasalari bo‘lib, ularning faoliyati JIKning 120–121-moddalari bilan tartibga solinadi.⁴

Bu koloniyalarda:

- umrbod ozodlikdan mahrum qilingan shaxslar;
- o‘ta og‘ir jinoyatlar sodir etgan mahkumlar;
- qattiq tartibli koloniyalardan intizomiy jazo tarzida qaytarilgan shaxslar jazoni o‘taydi.

Mahkumlar kameralarda yoki umumiy binolarda yashaydi, xarid qilish huquqi eng kam ish haqining 35,2 foizi bilan cheklanadi. Kamerada saqlanadigan mahkumlar uchun teleko‘rsatuvlar va kinofilmlar tomosha qilish taqiqlanadi.

6. Turmalarda jazoni o‘tash tartibi

Turmalarda jazoni o‘tash tartibi JIKning 122–123-moddalarida belgilangan.⁵ Turma rejimi eng qat‘iy hisoblanadi va unda:

- o‘ta xavfli retsivistlar;
- og‘ir va o‘ta og‘ir jinoyat uchun uzoq muddatga hukm qilingan shaxslar;
- jazoni o‘tash tartibini ashaddiy buzgan mahkumlar saqlanadi.

Mahkumlar umumiy yoki alohida kameralarda saqlanadi, kundalik sayr qilish muddati bir soatni tashkil etadi. Xarid qilish huquqi eng kam ish haqining 26,5 foizigacha cheklangan. Uchrashuvlar, telefon qo‘ng‘iroqlari va posilkalar soni eng kam miqdorda belgilanadi.

7. Mahkumlarning umumiy huquqlari va majburiyatlari

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 120-121-moddalari

⁵ O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 122-123-moddalari

Barcha turdagi muassasalarda mahkumlar:

- tibbiy xizmatdan foydalanish;
- shikoyat va ariza bilan murojaat qilish;
- diniy e'tiqodini amalga oshirish;
- qonunda ruxsat etilgan shaxsiy buyumlardan foydalanish huquqiga ega.

Shu bilan birga, ular:

- ichki tartib-qoidalarga rioya etish;
- ma'muriyatning qonuniy talablarini bajarish;
- boshqa mahkumlarning huquqlarini hurmat qilish majburiyatini oladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasida koloniyalar va turmalarda jazoni o'tash tartibi Jinoyat-ijroiya kodeksi asosida qat'iy huquqiy me'yorlar bilan tartibga solingan bo'lib, mahkumlarning yashash sharoitlari, mehnat faoliyati, ta'lim olish huquqi, uchrashuvlar, telefon orqali muloqot qilish hamda posilka va banderollar olish tartibi qonunchilikda aniq belgilab qo'yilgan. Jazoni ijro etish muassasalarining manzil-koloniya, umumiy, qattiq va maxsus tartibli koloniyalar hamda turmalarga bo'linishi mahkumlarning ijtimoiy xavflilik darajasi va xulq-atvoriga qarab differensial yondashuvni ta'minlashga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, amaldagi tizimda jazoni o'tash jarayoni asosan rejim va intizomga yo'naltirilgan bo'lib, mahkumlarni **ijtimoiy-psixologik jihatdan to'liq qayta tayyorlash** masalasi yetarli darajada qamrab olinmagan. Ayniqsa, mahkumlarning shaxsiy rivoji, muloqot madaniyati, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, stressni boshqarish va jamiyatga moslashuv ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha tizimli yondashuv mavjud emas.

Shu munosabat bilan, jazoni ijro etish muassasalarida **mahkumlar uchun shaxsiy rivojlanish (soft skills) dasturlarini joriy etish** maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ushbu dasturlar muloqot madaniyati, agressiyani nazorat qilish, mas'uliyatni anglash, qaror qabul qilish va ijtimoiy xulq-atvorni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, ularni psixologlar va malakali mutaxassislar ishtirokida trening va amaliy mashg'ulotlar shaklida tashkil etish lozim. Dasturda ishtirok etish natijalari mahkumlarni rag'batlantirish, saqlash sharoitlarini yengillashtirish hamda ularning tavsifnomalarini baholashda inobatga olinishi maqsadga muvofiqdir.

Mazkur taklifni amaliyotga joriy etish jazoni ijro etish muassasalarida sogʻlom ijtimoiy muhitni shakllantirishga, intizomiy buzilishlar sonini kamaytirishga, eng muhimi esa mahkumlarning ozodlikka chiqqandan soʻng jamiyatga moslashuvini yengillashtirishga xizmat qiladi. Natijada jazoni ijro etish tizimi nafaqat jazolash, balki **insonni tuzatish va qayta ijtimoiylashtirishga yoʻnaltirilgan samarali mexanizm** sifatida rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oʻzbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksi. – T.: Huquq, 2021.
2. Oʻzbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – T.: Norma, 2020.
3. Oʻzbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirining 2012-yil 29-dekabrdagi 174-son buyrugʻi “Oʻzbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi ozodlikdan mahrum qilish turidagi jazoni ijro etish muassasalarining ichki tartib-qoidalarini”.
4. Rasulov A., Juraev S. **Jazoni ijro etish muassasalarida mahkumlarni tarbiyalash va tuzatish nazariyasi.** – T.: Adolat, 2019.
5. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). – New York: United Nations, 2015.